

دانشگاه پیام نور تهران
دانشکده: ادبیات و علوم انسانی
گروه علمی: دانشکده حقوق

عنوان پایان نامه:
**برخورد مقررات قانون مدنی و قانون تجارت در
مورد قرارداد حمل و نقل**

نگارش:

اسماعیل درفش

استاد راهنما:

دکتر اصغر محمودی

استاد مشاور:

دکتر عبدالرسول دیانی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته: حقوق خصوصی

آبان ماه ۱۳۸۹

دانشگاه پیام نور تهران

بسه تعالی

تصویب پایان نامه / رساله

پایان نامه / رساله تحت عنوان

که توسط در مرکز

مورد تایید می باشد.

تهیه و به هیات داوران ارائه گردیده است

درجه ارزشیابی:

تاریخ دفاع: نمره:

اعضای هیات داوران:

<u>امضاء</u>	<u>مرتبه علمی</u>	<u>هیات داوران</u>	<u>نام و نام خانوادگی</u>
		استاد راهنما	۱-
		استاد مشاور	۲-
		استاد داور	۳-
		نماینده گروه آموزشی	۴-
		نماینده تحصیلات تکمیلی	۵-
		نماینده مدیریت آموزشی و تحصیلات تکمیلی	۶-

بنام خدا

تقدیم به آنان که مشعلدار حقیقت گردیدند و پرتو نگاهشان فانوس راه زندگی گردید و صلابت کلامشان طنین‌انداز فضای جانم و استواری گامشان همواره یادآور اراده‌ای آهنین در راه حق و ایفای آن برایم خواهد بود.

تقدیم به آنکه همواره دانش را شیرازه حیات، علم و حقیقت را آینه دار زندگی دانستند. سوختند تا بیاموزانند آنچه را که در جانشان پرتو افشان بود و ساقی رازهایی از کلام حق گردیدند و جرعه جرعه این جام را در جانم فرو ریختند.

اینان نیستند مگر فضلا و اساتید مهربان و گرانقدری چون استاد راهنما جناب آقای دکتر محمودی و استاد مشاور جناب آقای دکتر دیانی و کلیه کسانی که در امر تحصیل و فراگیری مرا یاری نمودند.

اسماعیل درفش

چکیده

بحث قرارداد حمل و نقل از مباحث کاربردی و مورد ابتلاء به ویژه در جوامع امروز است. حقوق و تکالیف متصدی حمل و نقل حسب قانون حاکم بر قرارداد حمل و نقل تعیین می‌شود. با این وصف وظیفه اصلی کلیه متصدیان، انتقال صحیح کالا و مسافر از مبدأ تا مقصد در مدت حمل است. متصدی مسئول خسارات وارده بر اشیاء و اشخاص در مدت مذکور است، مگر آنکه بتواند یکی از جهات معافیت از مسئولیت را، حسب قانون حاکم، به اثبات برساند. حقوق ویژه قرارداد حمل و نقل گامی است به منظور پاسخگویی به نیازهای روز، و تلاش می‌کند در صورتی که در این نوع از مقررات، ناکارآمدی باشد برطرف نماید. در دوران ما قراردادهای حمل و نقل تحت حاکمیت رژیم واحدی قرار ندارند، برحسب اینکه حمل و نقل دریایی است یا هوایی و یا زمینی، مقررات مربوط به آن متفاوت است. امروزه با پیشرفت علم و تکنولوژی و اثرات آن در زندگی اجتماعی، بالتبع قراردادها و ارتباطات اجتماعی نیز، رفته رفته دارای ماهیت ویژه و گسترده‌ای می‌شوند که هر یک برای خود، رژیم حقوقی ویژه‌ای را اقتضا می‌نمایند. در این پایان‌نامه، یکی از قراردادهای رایج و روزمره که ارتباط زیادی با پیشرفت علم و تکنولوژی دارد را، از جهت برخورد میان قانون مدنی و تجارت و همچنین تعیین ماهیت، آثار و مسئولیت متصدی آن، در قوانین مذکور بررسی می‌شود. در این راه علی‌رغم اینکه جنبه‌هایی از عقود مختلف نظیر وکالت، اجاره، جعاله و سایر عقود، در آن مشاهده می‌شود، درمی‌یابیم که برای درک بهتر این عقد لازم و کافی نیست که آن را فقط از جهت یا دیدگاه عقود معین و همیشگی قانون مدنی مطالعه کنیم، زیرا، هرچقدر که در انطباق قالب یکی از عقود مذکور بر قرارداد حمل و نقل اصرار داشته باشیم، باز می‌بینیم که سؤالاتی مطرح می‌شود، که ماهیت این قراردادها از پاسخگویی به آنها عاجز هستند. به همین دلیل بهترین و علمی‌ترین راه را در این می‌بینیم که برای این قرارداد، در حقوق ایران، ماهیت مخصوص به خود قائل شده و آن را یکی از عقود معین ساخته و پرداخته شده عصر حاضر دانست.

واژگان کلیدی: قرارداد حمل و نقل، قانون مدنی، تجارت، مسئولیت، آثار، متصدی حمل.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱-۳	مقدمه.....
۴-۵	فصل اول - مفهوم و ماهیت حقوقی قرارداد حمل و نقل.....
۵	مبحث اول - مفهوم قرارداد حمل و نقل.....
۶-۲۲	گفتار اول - تعریف قرارداد حمل و نقل.....
۲۲-۴۳	گفتار دوم - تعریف متصدی حمل و نقل.....
۴۴	مبحث دوم - ماهیت قرارداد حمل و نقل.....
۴۴-۵۲	گفتار اول - ازدیدگاه حقوق مدنی.....
۵۲-۵۵	گفتار دوم - از دیدگاه حقوق تجارت.....
۵۶-۵۸	فصل دوم - مسئولیت متصدی حمل و نقل.....
۵۸	مبحث اول - تعریف، انواع و مبانی مسئولیت.....
۵۹	گفتار اول - تعریف مسئولیت.....
۵۹-۶۲	گفتار دوم - انواع مسئولیت مدنی.....
۶۲-۶۷	گفتار سوم - مبانی مسئولیت مدنی.....
۶۷-۶۸	مبحث دوم - تغییرات در مسئولیت.....
۶۸-۶۹	گفتار اول - شرط افزایش مسئولیت.....
۶۹	گفتار دوم - شرط کاهش مسئولیت.....
۶۹-۸۳	گفتار سوم - شرط عدم مسئولیت.....
	مبحث سوم - حدود مسئولیت متصدی حمل و نقل از دیدگاه قانون مدنی و تجارت.....
۸۳	تجارت.....
۸۳-۸۴	گفتار اول - قانون مدنی.....
۸۴-۸۵	گفتار دوم - قانون تجارت.....
۸۵-۹۰	گفتار سوم - تفاوت قانون مدنی و قانون تجارت در مورد قرارداد حمل و نقل.....

گفتار چهارم - نظریات حقوقدانان در مورد قانون حاکم بر قرارداد حمل و نقل.....	۹۰-۹۳
مبحث چهارم - مسئولیت کیفری متصدی حمل و نقل، مرور زمان رسیدگی و میزان خسارات قابل مطالبه.....	۹۳
گفتار اول - مسئولیت کیفری متصدی حمل و نقل.....	۹۳-۹۵
گفتار دوم - مرور زمان در مورد قرارداد حمل و نقل.....	۹۵-۹۶
گفتار سوم - میزان خسارت قابل مطالبه از متصدی حمل و نقل.....	۹۶-۱۰۰
گفتار چهارم - انحلال قرارداد حمل و نقل.....	۱۰۰-۱۰۱
فصل سوم - آثار حقوقی قرارداد حمل و نقل.....	۱۰۲-۱۰۴
مبحث اول - تکالیف و حقوق متصدی حمل و نقل در قانون مدنی و تجارت.....	۱۰۴
گفتار اول - تکالیف متصدی حمل و نقل.....	۱۰۴-۱۰۵
گفتار دوم - حقوق متصدی حمل و نقل.....	۱۰۵
گفتار سوم - مسئولیت متصدی حمل و نقل.....	۱۰۵-۱۲۴
مبحث دوم - تکالیف و حقوق ارسال کننده.....	۱۲۵
گفتار اول - تکالیف ارسال کننده.....	۱۲۵-۱۲۷
گفتار دوم - حقوق ارسال کننده.....	۱۲۷-۱۲۸
مبحث سوم - تکالیف و حقوق مرسل الیه.....	۱۲۸
گفتار اول - تکالیف مرسل الیه.....	۱۲۸-۱۲۹
گفتار دوم - حقوق مرسل الیه.....	۱۲۹-۱۳۰
مبحث چهارم - آثار حقوقی قرارداد حمل و نقل در سایر مقررات.....	۱۳۰
گفتار اول - آثار حقوقی قرارداد حمل و نقل دریایی.....	۱۳۰-۱۳۵
گفتار دوم - آثار حقوقی قرارداد حمل و نقل هوایی.....	۱۳۵-۱۴۴
گفتار سوم - آثار حقوقی قرارداد حمل و نقل زمینی.....	۱۴۴-۱۵۱
نتیجه گیری.....	۱۵۲-۱۵۵

فهرست علائم اختصاری

ق.م.	۱- قانون مدنی
ق.آ.د.م.	۲- قانون آیین دادرسی مدنی
ق.ت.	۳- قانون تجارت
ق.ک.	۴- قانون کار
ق.د.ا.	۵- قانون دریایی ایران
ق.م.ا.	۶- قانون مجازات اسلامی
ق.م.م.	۷- قانون مسئولیت مدنی

مقدمه:

خاصیت علم حقوق، پویایی آن است و این علم به مانند سایر علوم با رشد تکنولوژی و تحول نیازهای بشری همگام بوده و لحظه‌ای از حرکت باز نمانده است. پیشرفت‌های اقتصادی و تکنولوژیک موجب شده تا انسان‌ها برای رفع نیازهای خود، قراردادهای متعددی را منعقد کنند. نیازهای بشری موجب بروز تکنیکهای حقوقی می‌شود، همچنان که نیازهای گذشتگان باعث پیدایش نهادهای حقوقی مطابق وضعیت آنها شده است. مقررات حمل و نقل گامی به منظور پاسخگویی به نیازهای روز می‌باشد؛ لذا با مطالعه گذشته علم حقوق، و با ترسیم وضعیت موجود، این فرضیه را به اثبات می‌رساند که، قراردادهای روز به روز به ویژه در مورد حمل و نقل متحول، دقیق و تخصصی می‌شوند. شاید نیاز گذشتگان ما در حدی بود که بضاعت اندک علم حقوق در آن زمان، آنان را کفاف می‌داد. اما امروزه گسترش روابط انسانها، متحول شدن نوع زندگی و ظهور پدیده‌های جدید موجب شد تا هم زمان با این دگرگونی‌ها، علم حقوق هم ترقی یابد. در دوران ما قراردادهای حمل و نقل تحت حاکمیت رژیم واحدی قرار ندارند. برحسب این که حمل و نقل دریایی است یا هوایی و یا زمینی مقررات مربوط به آن متفاوت است. بنابراین ملاحظه می‌شود که اصولاً شیوه قانونگذار بر حسب زمان‌ها و نیازهای جامعه تفاوت می‌کند و این وظیفه قانونگذاران است که در هر عصری نیازمندی‌های جامعه را تشخیص بدهند، و برای رفع آنها به وضع قانون اقدام کنند. با اختراعات و اکتشافات جدید موضوع حمل و نقل به کلی دگرگون شد و در نتیجه توسعه روابط تجارتي و ترقیات صنعتی، مؤسسات حمل و نقل به صورت مستقل درآمد، و رشته مخصوصی از تجارت را تشکیل می‌دهند. لذا (بند ۲ ماده ۲ ق.ت.) تصدی به حمل و نقل را از راه خشکی یا آب یا هوا یا به هر نحوی که باشد، معاملات تجارتي محسوب می‌دارد. هر چند که قانون تجارت ایران قرارداد حمل و نقل را تعریف ننموده، اما قانون مدنی قرارداد حمل و نقل را در ماده ۵۱۳ خود، به اجاره تشبیه نموده است. قانون تجارت، نظر به اهمیتی که موضوع حمل و نقل، از لحاظ جابجایی کالا و محصول در تجارت دارد، در باب هشتم، ۱۸ ماده (از ماده ۳۷۷ تا ۳۹۴) به قرارداد حمل و نقل اختصاص داده، که کامل نیست و جنبه کلی دارند و حتی راجع به حمل و نقل مسافر که امروزه اهمیت زیادی دارد، قواعدی پیش‌بینی نکرده است. لذا مقررات مزبور فقط شامل قراردادهای خصوصی بین افراد بوده و روابط مربوط به حمل و نقل با هواپیما و کشتی و راه‌آهن، عمدتاً تابع مقررات دیگری است که در مورد آنها وجود دارد. علاوه بر آن، به تصریح ماده ۳۹۴ (ق.ت.) حمل و نقل به وسیله پست، تابع مقررات مواد مزبور نیست. هر چند در این زمینه مقررات و مقاله‌نامه‌های بین‌المللی وجود دارد که بعضی از آنها از تصویب مجلس شورای اسلامی گذشت. از لحاظ اهمیتی که حمل و نقل در تجارت امروزی پیدا کرده است، بنگاه‌ها و مؤسسات عظیمی برای انجام آن به وجود آمده‌اند که هر کدام در رشته خود تخصصی دارند. علاوه بر آن بسته به نوع حمل و نقل، شرایط آن و وظایف و مسئولیت‌های متصدی حمل و نقل و مسافران و صاحبان بار تفاوت می‌کند. به طور کلی حمل و

نقل را می‌توان به سه رشته مهم دریایی، هوایی و زمینی تقسیم نمود، که هر کدام از این سه رشته تقسیمات دیگری نیز دارند. قانونگذار ذیل عنوان «قرارداد حمل و نقل»، تعریفی از قرارداد حمل و نقل ننموده است. ماده ۳۷۷ (ق.ت.) تنها متصدی حمل و نقل را تعریف می‌کند. علاوه بر آن ماده ۳۷۸ (ق.ت.)، قرارداد حمل و نقل را تابع مقررات وکالت می‌داند، مگر در مواردی که استثناء شده باشد. به نظر می‌رسد که قرارداد حمل و نقل با توجه به تعهداتی که برای طرفین ایجاد می‌کند و نقش عمده‌ای که در معاملات بازرگانی دارد، نمی‌تواند تابع عقد وکالت که عقدی جایز است باشد و نیز به دلیل عدم استقلال عمل اجیر در عقد اجاره، قرارداد حمل و نقل تابع ماده ۵۱۳ و به بعد (ق.م.) نخواهد بود. بنابراین قرارداد حمل و نقل را با توجه به نقایص مذکور، می‌توان براساس ماده ۱۰ (ق.م.) منعقد و بین طرفین لازم‌الاتباع گرداند. نظر به اینکه در کشور ما در مورد حمل و نقل، به خصوص حمل و نقل مسافر مقررات جامعی وجود ندارد، مطالعه و تحقیق درباره آن اهمیت مضاعفی پیدا می‌کند. لذا موضوع اصلی این نوشتار برخورد متفاوت حقوق مدنی و تجارت با مقررات حمل و نقل است. به علاوه قراردادهای تجاری با توسعه روزافزون روابط بین‌المللی، همواره در زمینه‌های مختلف، جنبه بین‌المللی به خود گرفته است. امروزه، تجارت در کمتر کشوری در قلمرو و چهارچوب همین کشور محصور است. پیمان‌های چندجانبه و دو جانبه بین‌المللی به منظور نزدیک و یکنواخت کردن پاره‌ای از قوانین ملی از یک سو، و حل تعارض قوانین در زمان و مکان از سوی دیگر، تلاش‌های قابل‌تقدیری به عمل آورده است. قراردادهای حمل و نقل از مصادیق بارز این امر می‌باشد. در برخی موارد قانون تجارت قرارداد حمل و نقل را نسبت به پاره‌ای آثار و احکام از مقررات عقد وکالت جدا کرده و به آن وضعیت خاص بخشیده است. به نظر می‌رسد موضوع قرارداد حمل و نقل، نه ماهیت عقد اجاره و نه عقد وکالت دارد، بلکه نوع خاصی از عقود معین است که در حقوق تجارت مدرن تأسیس شده است. بر اثر گسترش روز افزون مبادلات بازرگانی، قرارداد حمل و نقل نقش با اهمیتی پیدا کرده؛ به طوری که امروزه مهمترین پایه توسعه روابط تجاری را تشکیل می‌دهد. قبل از وضع قانون تجارت، مقررات قانون مدنی بر قرارداد حمل و نقل، به عنوان یکی از اقسام عقد اجاره حکومت داشت. قانون تجارت، تغییرات اساسی در آثار و حتی ماهیت قرارداد حمل و نقل به وجود آورد تا جایی که می‌توان گفت، قانون تجارت قرارداد حمل و نقل را از شمول مقررات قانون مدنی خارج کرده است، اما میان مواد قانون مدنی و قانون تجارت درباره ماهیت و بخشی از آثار قرارداد حمل و نقل برخورد ایجاد شده، چرا که قانون مدنی در ماده ۵۱۳، قرارداد حمل و نقل را نوعی عقد اجاره اشخاص به شمار آورده، در حالی که قانون تجارت در ماده ۳۷۸ قرارداد حمل و نقل را جز در مواردی که استثناء نموده، تابع مقررات عقد وکالت قرار داده است. از طرف دیگر در قانون مدنی حسب مواد ۵۱۶ و ۶۳۱ متصدی حمل و نقل امین است و تقصیر او باید ثابت شود، ولی در قانون تجارت متصدی حمل و نقل مسئول سالم رساندن کالا به مقصد است. بنابراین از جمله سؤالاتی که در این زمینه مطرح است عبارتند از:

۱- دیدگاه حقوق مدنی و حقوق تجارت درباره ماهیت حقوقی قرارداد حمل و نقل چیست؟

۲- مسئولیت متصدی حمل و نقل چه می‌باشد؟

۳- آیا می‌توان شرط عدم مسئولیت متصدی حمل و نقل را نمود؟

۴- چه آثار و احکامی بر قرارداد حمل و نقل بار می‌شود؟

قرارداد حمل و نقل در قانون مدنی، نوعی عقد اجاره اشخاص به شمار آمده، که عقدی لازم است و هیچ یک از طرفین جز در مورد خیارهای نمی‌تواند آن را منفسخ سازد، در صورتی که قانون تجارت ماهیت آن را تغییر داده و آن را جز در مواردی که استثناء نموده، تابع مقررات عقد وکالت قرارداده است. در قانون مدنی، متصدی حمل و نقل امین است و تقصیر او باید ثابت شود تا مسئول قرارگیرد (مواد ۵۱۶ و ۶۳۱ ق.م.و)، ولی در قانون تجارت، متصدی مسئول سالم رساندن کالا به مقصد است؛ یعنی به طور ضمنی تعهد به حمل تعهد به حفظ و سالم رساندن کالا است. هرچند برخی مخالف صحت شرط عدم مسئولیت متصدی حمل و نقل هستند ولی موافقان برای توجیه حقوقی صحت شرط مذکور به اصل آزادی اراده، عرف و نیاز جامعه و برخی قوانین استناد نمودند. آثار و احکام قرارداد حمل و نقل با توجه به ماهیت قرارداد و با ملاحظه برخورد مقررات قانون مدنی و تجارت شامل آثار ناشی از لزوم عقد و مسئولیت متصدی حمل و نقل می‌باشد. حسب ماده ۵۱۶ (ق.م.و) متصدی امین است و جز در صورت تعدی یا تفریط هیچ‌گونه مسئولیتی ندارد. برعکس در قانون تجارت، اصل، مسئولیت متصدی حمل و نقل است. لذا قانون تجارت حسب مواد ۳۸۶ و ۳۸۸ اصل مسئولیت را برای متصدی حمل و نقل شناخته است. این پایان نامه مشتمل بر سه فصل است: فصل اول تحت عنوان مفهوم و ماهیت حقوقی قرارداد حمل و نقل است و شامل دو مبحث می‌باشد. در مبحث اول به بیان تعریف قرارداد حمل و نقل و تعریف متصدی حمل و نقل می‌پردازد و در مبحث دوم به بیان ماهیت این نوع قرارداد از دیدگاه حقوق مدنی و تجارت اشاره نموده است. عنوان فصل دوم مسئولیت متصدی حمل و نقل است که شامل چهار مبحث است. در مبحث اول تعریف انواع و مبانی مسئولیت و در مبحث دوم به بیان تغییرات در مسئولیت اعم از افزایش، کاهش یا عدم مسئولیت پرداخته است. در مبحث سوم حدود مسئولیت متصدی حمل و نقل را به طور جداگانه در قانون مدنی و تجارت بررسی نموده است. در مبحث چهارم مسئولیت کیفری، مرور زمان رسیدگی و میزان خسارت قابل مطالبه از متصدی حمل و نقل را تشریح نموده است. موضوع فصل سوم آثار حقوقی قرارداد حمل و نقل است که شامل چهار مبحث می‌باشد، و در مبحث اول تا سوم، به ترتیب به بیان حقوق و تکالیف متصدی حمل و نقل، ارسال کننده و مرسل الیه در قانون مدنی و تجارت را بررسی و در مبحث چهارم به سایر مقررات حمل و نقل می‌پردازد.

فصل اول

مفهوم و ماهیت حقوقی قرارداد حمل و نقل

نخستین گام در تبیین اصول و قواعد حقوقی و اجرای آن، شناخت مفاهیم ماهیات حقوقی است، همان طوری که مقدمه بهره برداری شایسته از مادیات، شناخت آنهاست. در واقع شناخت مفاهیم نخستین گام جهت توضیح مفهوم و ماهیت قرارداد حمل و نقل و همچنین ماهیات مرتبط با آن است که ناگزیر از برداشتن آن هستیم. برخی حقوقدانان بر این باورند که: «در طول تاریخ شیوه غالب پرداختن محققان به ماهیات حقوقی، قطع رابطه مفهوم ذهنی انتزاع شده از منشأ و خاستگاه آن بود، به طوری که بعد از کشف یک مفهوم، به پر و بال دادن آن می پرداختند، فارغ از آنکه در روابط مردم و عرف بنگرند و تحولات آن را به مفهوم تسری دهند. این گرایش آفت علوم اجتماعی و از جمله حقوق بوده که علمی پویا و همراه اصلی مرکب زمان است»^۱. منشأ انتزاع ماهیت‌های حقوقی اندیشه‌های اقتصادی و اجتماعی مردمان هر زمان می‌باشد. زمانی که دانشمندان عصر به کشف ماهیت اعتباری می‌پردازند، مردمان آینده باید پویائی آن را در نظر بگیرند، زیرا که اغلب مفاهیم و ماهیت‌های حقوقی پویا می‌باشند و در بستر زمان رشد و تحول پیدا می‌کنند. پس باید سیر ایجاد مفهوم قرارداد حمل و نقل و تحولات آن را در تاریخ زندگی بشر مختصراً مورد بررسی قرارداد. دنیای تجارت، سرشار از تحرک و فعالیت و مملو از پدیده‌های ناپایدار و عوامل متغیر است، آن چه به این عوامل می‌تواند نظم بخشیده و بقای آن را تضمین کند، وجود قوانین و مقرراتی است که با توجه به نیازهای اقتصادی جامعه و به منظور بسط و تعمیم عدالت اجتماعی تدوین شده باشد. نظر به این که نیازهای اقتصادی جامعه یکسان و ثابت نیستند، لذا قوانین و مقررات هم به تبعیت از آن‌ها تغییر پذیرند، و از اینرو لزوم اصلاحاتی در قوانین و مقررات تجاری عموماً، و مقررات حمل و نقل خصوصاً یادآوری می‌گردد، زیرا با متحول شدن دنیای تجارت مسلماً قوانینی که دست کم پنجاه سال قبل بر مبنای احتیاجات وقت جامعه تهیه شده نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای اقتصادی این دوران باشد.

مبحث اول - مفهوم قرارداد حمل و نقل

هرچند حمل و نقل یکی از ارکان عمده تجارت می‌باشد، اما قانون تجارت تعریفی از قرارداد حمل و نقل ارائه ننموده است. قانون مدنی قرارداد حمل و نقل را به اجاره اشخاص تشبیه نموده، و در ماده ۵۱۳، اقسام عمده اجاره اشخاص را برشمرده است. همچنین قانون مدنی در ضمن مواد ۵۱۶ و ۵۱۷ خود ضوابط اجاره متصدی حمل و نقل را مقرر کرده است. قانون تجارت (۱۸ ماده) را به قرارداد حمل و نقل اختصاص داده است، که مقررات وضع شده در این زمینه کامل نبوده و حتی راجع به حمل و نقل مسافر، قواعدی پیش بینی نکرده است و تنها در ماده ۳۷۷ خود، متصدی حمل و نقل را تعریف نموده است.

^۱ - حاجیانی: هادی، حقوق نمایندگی، ۱۳۸۶، ص ۲۲

گفتار اول - تعریف قرارداد حمل و نقل

قرارداد حمل و نقل همانند سایر قراردادها دارای یک سری عناصر و خصوصیات می‌باشد، که قبل از پرداختن به تعریف قرارداد مذکور، مقدمتاً به ترتیب به بیان عناصر و خصوصیات آن می‌پردازیم.

الف - عناصر قرارداد حمل و نقل

از آثار قرارداد حمل و نقل ایجاد یک رابطه حقوقی مشخص و معین است. این رابطه حقوقی بعضاً دارای عناصری مشخص می‌باشد که مهمترین آنها عبارتند از:

۱- وجود مسئول حمل و نقل:

در امر حمل و نقل اعم از حمل اشیاء و اشخاص وجود شخصی که تصدی امور مرتبط با امر حمل و نقل را به عهده بگیرد، ضروری است. این شخص می‌تواند حقیقی و یا حقوقی باشد و با استفاده از (بند ۲ ماده ۱ ق.ت.)، چنانچه نامبرده عرفاً شغل خود را انجام فعالیت‌های مرتبط با حمل و نقل قرار دهد، تاجر محسوب می‌شود. مقتضای پیدایش عنصر مذکور آن است که؛ متصدی حمل و نقل، مسافر و کالا را در مبدأ تحویل گرفته باشد، و اگر این تحویل طبق مقررات رسماً صورت نگرفته باشد، مثل این که در بین راه مسافر گرفته شده یا بار زده شود، در چنین وضعی، مقررات حمل و نقل رعایت نشده و مراتب مستلزم اعمال نظر قضایی نسبت به ادعاهای طرفین خواهد بود. صورت دیگر اینکه مسافر و کالا به توسط مؤسسات حمل و نقل (بنگاه‌های مسافربری و باربری)، تحویل گرفته شده باشد، تا امکان کنترل حمل و نقل وجود داشته باشد، به همین جهت است که مقررات قانونی مربوطه، گرفتن مسافر یا بار را، در خارج از مؤسسات حمل و نقل به طور غیرمجاز، ممنوع نموده‌اند.

۲- وجود متقاضی حمل و نقل:

از آنجایی که حمل و نقل، اعم از حمل اشیاء و اشخاص می‌باشد، بنابراین وجود اشخاصی که برای امر جابجایی خود و یا جابجایی کالاهای خود یا دیگری به متصدی حمل و نقل مراجعه می‌کنند، امری اجتناب ناپذیر است و در تحقق مفهوم حقوقی قرارداد حمل و نقل نقش ذاتی ایفاء می‌کند. این شخص مانند مورد اول اعم از حقیقی یا حقوقی است. از مجموع دو بند یک و دو، نتیجه می‌گیریم که برای انعقاد هر قراردادی طرفین آن باید مشخص و معلوم باشند، بطور مثال؛ در قرارداد حمل کالا از نقطه‌ای به نقطه دیگر، باید مشخصات ارسال کننده کالا و متصدی حمل و نقل و گیرنده کالا، اعم از این که در این خصوص یک قرارداد تنظیم شود و یا دو قرارداد، باید در قرارداد مندرج گردد، تا حدود و وظیفه و تکالیف هر یک مشخص باشد.

۳- وجود مقصد معین:

این مقصد نسبت به مواردی که مورد قرارداد حمل و نقل، کالا باشد و یا حمل انسان مد نظر باشد، متفاوت است. در مواردی که مورد قرارداد حمل و نقل، کالا باشد، مقصد شخص مرسل‌الیه

است و با تحویل و تسلیم کالا به مرسل‌الیه تعهدات متصدی حمل و نقل پایان می‌پذیرد. اما در مواردی که موضوع حمل و نقل انسان است، مقصد همان مکانی است که حسب بلیت متصدی حمل و نقل تعهد نموده، مسافر را به آنجا منتقل کند و با رسیدن مسافر به مقصد مورد نظر، تعهد متصدی حمل و نقل خاتمه می‌یابد. مسافر یا کالایی که به وسیله متصدی حمل و نقل در مبدأ تحویل گرفته شده، بایستی به نقطه معینه، که مورد نظر و توافق طرفین قرار گرفته است، حمل و انتقال داده شود. لذا بردن مسافر و بار به نقطه دیگری غیر از نقطه معینه در قرارداد حمل و نقل، نه تنها متصدی حمل و نقل را مستحق اجرت نمی‌سازد، بلکه او مکلف به رساندن مسافر و کالا به نقطه معینه در مقصد بوده و هزینه این کار نیز، بر عهده او خواهد بود. آنچه در اینجا قابل ذکر است این است که، چون مالکیت تابع قوانین مملکتی است که اشیاء در آنجا واقع هستند، لذا در حمل و نقل‌های بین‌المللی، انتقال اشیاء از مملکتی به کشور دیگر، در حقوق صاحب آن اشیاء خللی وارد نمی‌سازد. بدین جهت است که، ماده ۹۶۶ (ق.م.) مصوب ۱۳۱۳/۱۱/۶ مقرر می‌دارد: «تصرف و مالکیت و سایر حقوق بر اشیای منقول یا غیر منقول، تابع قانون مملکتی خواهد بود که، آن اشیاء در آنجا واقع می‌باشند. مع‌ذالک حمل و نقل شدن شیئی منقول از مملکتی به مملکت دیگر، نمی‌تواند به حقوقی که ممکن است اشخاص مطابق قانون محل وقوع اولی شیئی، نسبت به آن تحصیل کرده باشند، خللی وارد آورد». متصدی حمل و نقل باید مسافر و کالا را در نقطه معینه‌ای که در قرارداد حمل و نقل مشخص شده در مقصد تخلیه کند، در غیر این صورت هزینه انتقال تا آن نقطه، بر عهده او خواهد بود.

۴- موضوع حمل و نقل:

موضوع قرارداد که در حقیقت تعهدات هر یک از طرفین قرارداد است، باید معلوم باشد، در غیر این صورت قرارداد مبهم است و قرارداد مبهم، که موضوع آن معلوم نباشد، برای طرفین قرارداد اشکالاتی ایجاد خواهد نمود. قرارداد حمل و نقل قراردادی است که شخص در مقابل اجرت مبادرت به حمل و نقل اشیاء و اشخاص می‌نماید. یعنی متصدی حمل و نقل در برابر عوض معلوم یا معینی، متعهد به انتقال مسافر یا کالائی به مقصد معین می‌گردد. موضوع رابطه حقوقی قرارداد حمل و نقل از دو حال خارج نیست: یا قرارداد حمل و نقل کالا و رساندن آن به مرسل‌الیه است، و یا انتقال مسافران از نقطه‌ای معین، به نقطه معین دیگری است. بدیهی است در مورد حمل کالا با استناد به عموماًت قانون مدنی (ماده ۱۹۰ ق.م.)، موضوع قرارداد حمل و نقل باید حمل مال مشروع و مباحی باشد و یا به طور کلی قرارداد مربوط به امر مشروعی باشد. چنانچه اگر موضوع قرارداد حمل و نقل، انتقال اجناس و کالاهای قاچاق باشد قرارداد حمل و نقل باطل است.

ب- خصوصیات قرارداد حمل و نقل

از آنجایی که قرارداد حمل و نقل را به قراردادی که؛ شخص در قبال اجرت معین و با وسایط خاصی مبادرت به حمل و نقل اشخاص یا اشیاء می‌نماید، تعریف نمودند؛ لذا با عنایت به این تعریف مهمترین خصوصیات قرارداد حمل و نقل عبارتند از:

۱- طبیعت معاوضی داشتن قرارداد حمل و نقل:

یعنی در این قرارداد، متصدی حمل و نقل متعهد به حمل اشخاص و اشیاء می‌شود، اما نه بصورت تبرعی، بلکه در قبال اجرت معین. بنابراین اصل بر این است که در قرارداد حمل و نقل طرفین بر روی مبلغی به عنوان اجرت متصدی حمل و نقل توافق می‌نمایند. لیکن در صورت عدم تعیین اجرت، ضمانت اجرا بطلان قرارداد است. لذا ماده ۳۷۷ (ق.ت.) متصدی حمل و نقل را کسی می‌داند که در برابر اجرت اقدام به این کار نماید. پس اجرت در مقابل حمل کالا یا مسافران است. بدین صورت که متصدی حمل و نقل در برابر عوض معلوم یا معینی، متعهد به انتقال مسافر یا کالایی به مقصد معینی گردد. اگرچه غیر معوض بودن این قرارداد هم عقلاً متصور است و مصادیقی هم در عرف دارد؛ اما آنچه منظور نظر قانون تجارت است و عمل تجارتي محسوب می‌شود ایجاد یک رابطه حقوقی با قرارداد معوض است.

۲- لازم بودن قرارداد حمل و نقل:

مطابق ماده ۱۸۵ (ق.م.): «عقد لازم عقدی است که هیچ یک از طرفین معامله حق فسخ آن را نداشته باشد، مگر در موارد معینه». براساس ماده ۳۷۸ (ق.ت.)، قرارداد حمل و نقل تابع مقررات عقد وکالت (که عقدی جایز است) خواهد بود، مگر در مواردی که قانون استثناء کرده است. برخی از حقوقدانان با توجه به اهمیت حمل و نقل در تجارت امروز، و زیانهای سنگینی که عدم وفا به تعهدات ممکن است به دنبال داشته باشد، معتقدند که قانونگذار در این زمینه دچار اشتباه شده و بایستی این عقد را جزء عقود لازم تلقی می‌کرد. لذا برای تبیین نظر خود آورده‌اند: «چنانچه متصدی حمل و نقل ملزم به حمل کالا یا شخص در موارد معینی گردید، و در صورتی که مسافر یا صاحب کالا متعهد به پرداخت اجرت شد، دیگر برای یک طرف امکان پذیر نیست که عقد را یکجانبه فسخ کند (کما اینکه در عقود جایز امکان پذیر است)، بلکه فقط در صورت عدم انجام تعهد است که طرف متعهد می‌تواند عقد را فسخ کند. فرض کنیم تاجری قصد ارسال کالایی را که قیمت آن روز بروز در بازار در حال افزایش است به خارج از کشور داشته باشد، که چنانچه ظرف مدت معلومی ارسال نگردد، نفع قابل توجهی را از دست خواهد داد. این تاجر با متصدی حمل و نقل قرارداد می‌بندد و کاملاً مطمئن است که کالا در سر موعد ارسال خواهد شد. لیکن متصدی حمل و نقل از طبیعت جایز بودن عقد استفاده می‌کند و آن را یکجانبه فسخ می‌نماید؛ که در این صورت، اولاً؛ معلوم نیست که صاحب کالا بتواند در محاکم ایران بابت عدم النفع طرح دعوی نماید، ثانیاً؛ جایز بودن قرارداد

حمل و نقل، با خصوصیات اعمال تجاری که سرعت و اعتبار است، در تضاد است. بدین مفهوم که چنانچه از فسخ یکجانبه، ضرری هم متوجه تاجر نشود، وی باید متصدی حمل و نقل دیگری را پیدا کند، که این مستلزم زمان و موجب بدقولی به مشتریان و نیز نزدیک شدن موعد بدهی‌های وی (در صورتی که کالا را خود در داخل کشور بصورت اعتباری خریداری کرده باشد)، می‌گردد. لذا قرارداد حمل و نقل باید در زمره قراردادهای لازم مذکور در ماده ۱۰ تلقی شود»^۱.

البته طبق مقررات قانون مدنی آثار عقد جایز عبارتند از:

- ۱- هر یک از طرفین می‌تواند هر وقت که بخواهد آن را فسخ کند. (ماده ۱۸۶ ق.م.)
  - ۲- به موت یکی از دو طرف یا هر دو منفسخ می‌شود. (مواد ۹۵۴، ۶۷۸، ۶۳۸، ۵۵۱ ق.م.)
  - ۳- به جنون یکی از دو طرف یا هر دو منفسخ می‌شود. (مواد ۵۵۱ و ۶۷۸ ق.م.)
  - ۴- به سفه یکی از دو طرف در مواردی که رشد معتبر است، منفسخ می‌شود. (مواد ۶۸۲ و ۹۵۶ ق.م.)
  - ۵- احکام خیارات مختص به عقود لازم است و در عقود جایز راه ندارد (ماده ۴۵۶ ق.م.).
- ممکن است به واسطه توافق طرفین در بعضی از شرایط، حق رجوع و فسخ قرارداد از هر یک از طرفین، و یا هر دو در یک عقد جایز، سلب شود، اما سایر خصوصیات را نمی‌توان از عقد جایز جدا کرد. از اینرو ماده ۶۷۹ (ق.م.) چنین مقرر می‌دارد: «موکل می‌تواند هر وقت بخواهد وکیل را عزل کند، مگر اینکه وکالت وکیل یا عدم عزل در ضمن عقد لازمی شرط شده باشد». از طرف دیگر بند سوم ماده ۶۷۸ و ماده ۶۸۲ (ق.م.) به طور کلی موت یا جنون وکیل یا موکل و سفه وکیل یا موکل را در مواردی که در آنها رشد معتبر است، بطلان وکالت دانسته است. حال در مورد قرارداد حمل و نقل این سؤال مطرح می‌شود که، آیا قرارداد مزبور در چهارچوب عقود جایز با خصوصیات که گذشت، می‌گنجد؟ برخی دیگر از حقوقدانان، ضمن اینکه در نهایت قرارداد حمل و نقل را عقدی جایز دانسته، برای پاسخ به این سؤال سراغ مواد مربوط در قانون تجارت رفتند و عقیده دارند که: «هر چند ماده ۳۷۸ (ق.ت)، قرارداد حمل و نقل را تابع عقد وکالت دانسته است، اما در ماده ۳۸۲ این قانون می‌خوانیم: «ارسال کننده می‌تواند مادام که مال التجاره در ید متصدی حمل و نقل است آن را با پرداخت مخارجی که متصدی حمل کرد و خسارت او پس گیرد». ماده ۳۸۳ نیز استثنای ماده ۳۸۲ را بیان کرده است. بنابراین برخلاف مقررات عمومی وکالت، موکل نمی‌تواند هر زمان که اراده کند قرارداد را برهم زند. علت این حکم آن است که، در قرارداد حمل و نقل علاوه بر ارسال کننده و متصدی حمل، شخص ثالثی به نام مرسل‌الیه نیز مطرح است. از اینرو، قانون تجارت حق فسخ ارسال کننده را محدود به زمانی کرده که مال التجاره در دست متصدی حمل و نقل است و از همین زمان محدود نیز مواردی را استثناء کرده است که، قدر مشترک تمام این محدودیتها و اعمال حق فسخ از طرف ارسال کننده و حفظ حقوق مرسل‌الیه است. لذا می‌توان نتیجه گرفت که فسخ قرارداد حمل و نقل توسط مرسل‌الیه نیز دارای همان محدودیتهای ارسال کننده است. اعمال

^۱ - سماواتی: حشمت الله، حقوق تجارت، جلد اول، ۱۳۷۸، صص ۹۰-۹۱

چنین محدودیتی نسبت به خصوصیت اول عقود جایز و حتی جلوگیری کامل از آن همان گونه که بیان شد، ضربه‌ای به جواز عقد نمی‌زند و در مورد سایر خصوصیات عقود، مقرراتی بر خلاف وضع نگردیده، تا از آن بتوان به این نتیجه رسید که قرارداد حمل و نقل، عقدی لازم است^۱. بنابراین نتیجه می‌گیریم، در صورتی عقد وسیله‌ٔ عادلانهٔ توزیع ثروت و گردش پول قرار می‌گیرد که طرفین آن به تعهد خود احترام گذارند؛ چرا که پایبند بودن به پیمان تکلیفی اخلاقی است و عهدشکن را بسیاری از قوانین الهی و اجتماعی نکوهش کرده‌اند. بطوری که قانون مدنی در مواد مختلف و به ویژه در مادهٔ ۲۱۹ مبنای روابط ناشی از پیمانهای خصوصی را «اصل لزوم قراردادها» تلقی نموده و امکان فسخ عقد را امری استثنائی و خلاف اصل می‌داند. بنابراین، علاوه بر اینکه برای ایجاد نظم در روابط اقتصادی راهی جز تأمین استواری قراردادها وجود ندارد، از مفهوم مخالف مادهٔ ۳۸۲ (ق.ت) به این نتیجه دست می‌یابیم که قرارداد حمل و نقل عقدی لازم است. چرا که؛ هر چند مادهٔ ۳۷۸ (ق.ت) قرارداد حمل و نقل را تابع مقررات وکالت که عقدی جایز است قرارداد؛ ولی در مادهٔ ۳۸۲ این قانون می‌خوانیم که ارسال کننده می‌تواند مادام که مال التجاره در ید متصدی حمل و نقل است آن را با پرداخت مخارجی که متصدی حمل و نقل کرده و خسارت او پس بگیرد. مفهوم مخالف این ماده این است که ارسال کننده نمی‌تواند هر زمان که اراده کند مال التجاره را پس بگیرد و این برخلاف وکالت است که عقدی جایز می‌باشد؛ چرا که حسب مقررات عمومی وکالت، موکل می‌تواند، هر زمان که اراده کند قرارداد را برهم زند. نتیجه اینکه قرارداد حمل و نقل عقدی لازم است.

۳- رضایی بودن قرارداد حمل و نقل:

بدین معنی که صرف ایجاب و قبول موجب تکمیل شدن قرارداد می‌گردد، و نیاز به اقدام دیگری چون تسلیم کالا به متصدی حمل و نقل ندارد. لذا لازم نیست انعقاد قرارداد حمل و نقل را مشروط به تسلیم شیء موضوع حمل و نقل بنماییم. زیرا این تسلیم از الزامات و تعهداتی است که بر اثر عقد بر عهدهٔ ارسال کننده قرار می‌گیرد. با عنایت به اینکه قرارداد حمل و نقل به محض ایجاب و قبول واقع می‌شود، در انعقاد و صحت آن کتبی بودن شرط نیست، و از حیث انعقاد، تابع قواعد مدنی می‌باشد.

۴- مستمر بودن قرارداد حمل و نقل:

یکی از عوامل مؤثر، در تعیین و اجرای تعهدات ناشی از قرارداد، عامل زمان است. لذا، از این حیث عقود را به مستمر و فوری تقسیم نموده‌اند. در عقود فوری، اثر عقد در لحظه‌ای که طرفین انتخاب کرده‌اند ایجاد می‌شود؛ مثل عقد بیع، که به مجرد وقوع آن، مشتری مالک مبیع و بایع، مالک ثمن می‌گردد و طرفین عقد بطور مستمر تعهدی در برابر هم ندارند. در عقود مستمر، موضوع قرارداد به گونه‌ای است که باید در طول مدت معین انجام شود؛ مثل عقد شرکت، اجاره... قرارداد حمل و نقل یکی از عقود مستمر است. معیار تمیز عقود مستمر از فوری، چگونگی ارتباطی است که

^۱ - خردمندی: سعید، وکالت در حقوق تجارت و تطبیق آن با فقه، ۱۳۸۲، صص ۲۷۱-۲۷۰

موضوع عقد با زمان دارد. در قرارداد حمل و نقل متصدی حمل و نقل متعهد می‌شود که در مدت زمان مشخصی اشیاء یا اشخاصی را از محلی به محل دیگر انتقال دهد و این امر مستلزم گذشت زمان و استمرار در کار می‌باشد. البته برخی از حقوقدانان معتقدند که: «در مواردی که طبیعت اجرای تعهد مستلزم گذشتن مدتی است، اگر مقیاس تعیین موضوع عقد، زمان نباشد، نباید آن را در شمار عقود مستمر آورد؛ زیرا زمان فقط ظرفی است که موضوع عقد باید در آن انجام شود و مطلوب دو طرف نتیجه کامل کار است نه اجرای آن. مثلاً اگر معماری ساختن بنای معین را به عهده بگیرد، عقدی که بین کارفرما و معمار بسته می‌شود فوری است، هر چند که طبیعت کار مورد التزام نیز ملازمه با صرف وقت طولانی دارد»^۱.

برخی از حقوقدانان قرارداد حمل و نقل را نوعی عقد فوری دانسته‌اند و معتقدند که: «چنانچه در قرارداد حمل و نقل قید مدت نشده باشد، اصل بر فوری بودن حمل کالا یا شخص است، مگر اینکه طرفین توافق کرده باشند که، مثلاً کالاها به دفعات و در موارد معینی حمل شود. فوری بودن قرارداد حمل و نقل بدین مفهوم است که؛ هر زمانی که کالا تحویل متصدی حمل و نقل شد و یا اینکه شخص در وسیله نقلیه وی سوار گردید، در صورت داشتن آمادگی باید عمل حمل و نقل انجام شود»^۲. از این مطالب نتیجه می‌گیریم که چون قرارداد حمل و نقل با عامل زمان آمیخته است و با مقیاس آن مورد انتقال قرار می‌گیرد و موضوع آن انتقال اشخاص و یا اشیاء در مدت زمان معین می‌باشد، از عقود مستمر به حساب می‌آید.

تعریف قرارداد حمل و نقل

قرارداد در لغت به معنای اتفاق دو یا چند تن در امری، پیمان، عهدنامه، قرارنامه، عهدنامه سیاسی، پیمان سیاسی بکار برده شده است و حمل به معنای بار، آنچه به دست یا دوش کشند و از جایی به جای دیگر برند، می‌باشد^۳. در زبان فارسی کنونی قرارداد به معنی عقد بکار می‌رود و در مفهوم لغوی شامل عقود عهدی و تملیکی و مالی و غیرمالی و معوض و غیر معوض است^۴. در اصطلاح حقوق تجارت، قراردادی است که یک طرف در مقابل دیگری و با أخذ اجرت معین، حمل اشیاء معین را بر عهده گیرد^۵. در قانون تجارت تعریفی از قرارداد حمل و نقل بعمل نیامده، لیکن ماده ۱۸۳ (ق.م.) عقد را چنین تعریف نموده است: «عقد عبارت است از اینکه یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر انجام امری نمایند و مورد قبول آنها باشد». برخی حقوقدانان قراردادهای تجارتي را اینچنین تعریف نموده‌اند: «قراردادهای تجارتي به قراردادهایی گفته می‌شود

۱- کاتوزیان: ناصر، حقوق مدنی (قواعد عمومی قراردادها)، جلد اول، ۱۳۸۵، ص ۸۵

۲- سماواتی: حشمت الله، حقوق تجارت، جلد اول، ۱۳۷۸، ص ۹۱

۳- معین: محمد، فرهنگ فارسی، جلد ششم، ۱۳۸۰، ص ۱۴۴۵

۴- جعفری لنگرودی: محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، ۱۳۸۵، ص ۵۳۲

۵- ماده ۳۷۷، قانون تجارت

که بین تجار و شرکت‌های تجاری در امور مختلفه بازرگانی بسته می‌شود و مورد قبول آنها می‌باشد و بر مبنای مندرجات آنها با یکدیگر اجناس یا جوهری را مبادله می‌نمایند و یا تعهداتی را بر عهده می‌گیرند؛ مانند تعهدات متصدی حمل و نقل در مورد حمل کالا از نقطه‌ای به نقطه دیگر یا تعهدات شرکت‌های بیمه در مورد پرداخت خسارت به اشیائی که تجار و یا شرکت‌های تجاری بیمه می‌نمایند و دچار خسارت می‌شود»^۱. علاوه بر عدم تعریف قراردادهای تجاری، درباره تقسیم بندی این قراردادها در قانون تجارت ماده یا مواد خاصی وجود ندارد. قانون مدنی اصول کلی مربوط به عقود و قراردادها را تعریف نموده است. همچنین در ماده ۱۰ مقرر می‌دارد: «قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند، در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد، نافذ است». هر چند قانون مدنی اصول کلی مربوط به عقود و قراردادهای مدنی را تعریف نموده است، ولی در قانون تجارت تعریفی از قراردادهای تجاری دیده نمی‌شود، و تنها موادی از قانون تجارت به دلالتی، حق‌العمل‌کاری، حمل و نقل و نمایندگان تجاری اختصاص یافته است و قوانین مخصوص راجع به امور بانکی و بیمه به تصویب رسیده است. لذا قراردادهای تجاری را معمولاً براساس ماده ۱۰ (ق.م.) و عرف و عادت تجاری مورد بررسی قرار می‌دهند. البته تفکیک بین قراردادهای مدنی و قراردادهای تجاری کار آسانی نیست و نمی‌توان قراردادهای را به طور کلی تحت عنوان قراردادهای مدنی و یا قراردادهای تجاری بررسی نمود. قراردادها بسته به اینکه بین تجار منعقد شده باشد یا بین غیر تجار ممکن است تجاری یا مدنی محسوب شود. تعریف قرارداد حمل و نقل در قوانین مختلف نیز نمونه‌هایی دارد، که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

الف - قانون مدنی

عقد یا قرارداد به معنی عام کلمه، به توافق اراده دو طرف به منظور ایجاد یک اثر حقوقی تعریف شده است. انتقال اشخاص و کالاهارا از نقطه‌ای به نقطه دیگر؛ حمل و نقل گویند. صنعتی که به تجهیز ملزومات حمل و انتقال اشخاص و کالاها می‌پردازد، بخش مهمی از اقتصاد ملی را تشکیل می‌دهد که به صنعت حمل و نقل شهرت یافته است. این صنعت سه بخش اساسی دارد: ۱- تجهیزات ساختاری که مشتمل بر شبکه‌های حمل و نقل (مانند جاده‌ها، خطوط راه‌آهن و...) و ترمینال‌ها (مانند بنادر، فرودگاه‌ها)؛ ۲- وسایل حمل و نقل مانند کامیون‌ها، هواپیماها؛ ۳- عملکرد، یعنی ضوابطی که وسایل حمل و نقل براساس آن در شبکه‌های حمل و نقل حرکت می‌کنند؛ مانند ضوابط قانونی و آیین‌نامه‌های حمل و نقل. در قوانین و مقررات مختلف ما تعریف جامع و مانعی، مستقلاً از قرارداد حمل و نقل وجود ندارد. به نظر می‌رسد این مسأله، از جهتی معلول حکومت قوانین مختلف است؛ از یک طرف قانون مدنی و تجارت هر یک مقرراتی را به موضوع حمل و نقل و متصدیان آن اختصاص داده‌اند، و از طرف دیگر قوانین خاص و قراردادهای

^۱ - رسائی نیا: ناصر، کلیات حقوق بازرگانی (تجارت)، ۱۳۷۹، ص ۲۳۱